

Astrid Aus: "Klassikute lugemine on kindlasti vajalik, kuid alati ei peaks tervikteost läbi lugema, et õpilased mõistaksid teose kohta eesti kultuuriloos, selle omapära ja tähtsust."

Ilukirjandus põhikoolis

Astrid Aus

Tartu Kommertsgümnaasiumi õpetaja-metoodik

Kuidas tuua õpilane ilukirjanduse juurde? Missugune roll on selles kohustuslikul kirjandusel? Kohustusliku kirjanduse kõrval peaks olema kindlasti ka nn vaba lugemine, kuhu kuuluksid teosed, mida loetakse vastavalt soole, huvidele, arengutasemele.

Ilukirjandust tähtsustatakse ka praegu, kõikide võimaluste paljususe ajal. Kirjandust hinnatakse kui kultuuri, mõtlemise ja loovuse õpetust. Lugesed areneb õpilase keeletunnetus, sõnavara, avardub silmaring, paraneb suhtlemisoskus. Tähtis on ka ilukirjanduse lugemisel saadav emotsioon, oskus mõista elu ja inimesi. Samas rõhutatakse pidevalt, et meelelahutus (televisioon ja video, arvutimängud, kino) on haaranud lapsed oma võimusesse ning õpilased loevad vähe. Nähakse ohtu, et pildikeel asendab kirja-keele ning valdavalt visuaalses keskkonnas suhtlemine toob kaasa olulisi muutusi mõtlemises.

Kohustuslik kirjandus – kas ja milleks?

Riiklikus õppekavas pole kindlaks määratud, missuguseid teoseid peab põhikooliõpilane lugema. Räägitakse soovituslikust kirjandusest (õpetaja ja õpilased otsustavad, missuguseid raamatuid lugeda, sageli on õpilastel võimalik valida mitme teose hulgast), kuid sisuliselt on see ikka sama: õpilasele jääb kohustus lugeda ilukirjandusteos teatud tähtsaks läbi; ta saab selle eest hinde. Uue

ainekava väljatöötajate seisukoht on järgmine: "Et põhikool peaks andma nii lugemisoskuse kui -harjumuse, käsitame iseseisvat tervikteoste lugemist kui õppekavaga ette nähtud tegevust, mida ei vaidlustata ja mis on sama enesestmõistetav kui näiteks matemaatikaülesannete lahendamine. Eristame kohustuslikku (klassis käsitletavat teosed) ja soovituslikku, nn vabalugemist" (2). Nii on ka uue ainekava tööversioonis antud kirjanduse loetelu, mille hulgast õpetaja valib igal aastal neli kohustuslikku teost.

Ometi ei sobi paljude nii praeguste kui ka endiste koolilaste meelest ilukirjanduse kui kunsti nautimine kokku mõistega "kohustus", enamgi veel: see teeb lugemise nii mõnelegi lausa ebameeldivaks. Siit küsimus – kas ja milleks kohustuslik kirjandus? Kas ilukirjanduse lugemist saab võtta samasuguse kohustusena kui matemaatikaülesande lahendamist? Kuidas toimida, et lastel tekiks ja säiliks lugemishuvi?

Lugemisega seotud probleeme on uuritud vist küll kõikjal arenenud riikides. Näiteks soome uurija Juha Rikama on jõudnud järeldusele, et kuigi õpetajad peavad kirjandusõpetuse tähtsaimaks

eesmärgiks õpilaste lugemisharrastuse tõstmist neile huvipakkuvate teoste abil, kuulus 2001. aastal Soomes "õpilase lemmikkirjaniku teos vaid harva kirjandusõpetuse kaanonisse" (4). Huvitavat teavet lugemise kohta võib leida ka eesti ajakirjandusest, teadustöödest, konverentsiettekannetest. Näiteks kohustusliku kirjanduse teemal peetud konverentsil "Kas sunnitud armastus" ütles Helga Nõu kirjandusõpetajatele järgmist: "Eesti pedagoogil on raske ülesanne. Ta peab olema köietantsija, kes peab hoidma tasakaalu, et mitte alla kukkuda. Ta ei tohi kalduda liiga palju ei ühele ega teisele poole. Ühel pool on Euroopa ja ajavoolud, millega noor põlvkond helgema tuleviku nimel kaasa läheb. Teisel pool on Eesti ja see, mis selle maalapi Eestiks teeb. Niisiis olgem köietantsijad! Kes on osav, jõuab tulemuseni" (3).

Et teada saada, mida arvavad 9. klassi õpilased ilukirjanduse lugemisest ja kohustuslikust kirjandusest, viisin 2006. aasta kevadel läbi küsitluse Tartu Kommertsgümnaasiumi 10. klassi sisseastumiskatsetele tulnud noorte hulgas. Õpilasi oli mitmelt poolt Eestist, eelkõige siiski Tartust; vastas 233 õpilast. Kui

võrd katsetele oli tulnud küllaltki mainekasse kooli, võib arvata, et nende hulgas oli tavalisest vähem lausa kirjanodusvaenulikke õpilasi, nn mittelugejaid.

Esimeses küsimuses paluti nimetada kõige rohkem meeldinud ilukirjandusteoseid, mis on põhikooli ajal loetud; kes soovitas; miks teos meeldis. Teise küsimusega taheti teada saada, missugused teosed ei meeldinud ja miks. Kuigi küsiti raamatueelistusi alates 5. klassist, tuleb küsitlusest välja põhikooli vanemas astmes, eelkõige 9. klassis loetud ilukirjandus.

Poolt ja vastu

Kõige rohkem, 107 korral, nimetati A. H. Tammsaare romaani "Kõrboja peremees", mis sai 63 poolt- ja 44 vastuhäält. Positiivsena nimetati, et teos on õpetlik, paneb mõtlema elu üle, annab teadmisi varasemast eesti elust, tekst on lihtne ja arusaadav. Samas toodi negatiivsena välja, et peategelane on ebameeldiv, sisu masendav, probleemid liiga keerulised ega vasta tänapäeva noorte huvidele.

Samamoodi palju poolt-, aga ka vastuhääli said järgmised enim nimetatud kohustusliku kirjanduse teosed.

- A. Gailiti "Toomas Nipernaadi". Meeldis: *huvitav tegelane/tegelased, seikluslikkus, mõnus sisu, saab seostada tänapäevaga*. Ei meeldinud: *üksluine sisu, pole tänapäevane; "tegelane käib ringi, endal naine kodus"*.
- A. Kitzbergi "Libahunt". Meeldis, sest *saab teada vanadest aegadest, kommetest, õpetlik sisu*. Ei meeldinud: *näidendi vorm, masendav sisu, pole tänapäevane*.
- J. Krossi "Wikmani poisid". Meeldis: *naljakad ja tõsised seigad koolielust, annab teadmisi eesti ajaloost*. Ei meeldinud: *liiga pikk, palju detaile, aeglane ja veniv tekst*.
- A. Kiviräha "Rehepapp". Meeldis: *humor, veidrad tegelased, mitmekülgsus, vaheldusrikkus*. Ei meeldinud: *ropp, teos on mõttetu, ajuvaba, igav, "lihtsalt ei suuda lugeda"*.
- E. Hemingway "Vanamees ja meri". Meeldis *idee eluvõitlusest, sügav sisu, vapper peategelane*. Paljudele aga jäi teos arusaamatuks, leiti, et *sisu puudus*, näiteks: *"Raamat räägib kalamehest. Mind see teema üldse ei huvita."*
- A. Kivika "Nimed marmortahvil". Rõhutati filmi positiivset mõju: *film andis tõuke raamatut lugeda; oli hariv ja põnev, pea-*

tegelased olid nagu meegi; andis palju mõtlemisainet; võimaldas aru saada esivanematest ja Eesti ajaloost. Kinnitati ka, et film oli palju huvitavam kui raamat.

- M. Undi teosedki said vastakaid hinnanguid: "Hüvasti, kollane kass" jäi õpilastele kauges; "Tere, kollane kass" meeldis paljudele, kuna oli nüüdisaegsem ja õpilastele mõistetavam.

Valdavalt positiivseid hinnanguid said järgmised õpetajate soovitatud teosed.

- E. M. Remarque'i "Läänerindel muutusetä" – kõrgelt hinnati teosest saadud teadmisi, mõtlemisainet, elukogemust, õpetuslikku sisu (kuidas raskustes toime tulla); *"sain teada, kui raske, habras ja jõhker võib elu olla ja kui tähtsusetu olen ise"*. Üksikuid vastuhääli sai teos just tüdrukutelt, kes pidasid teost julmaks ja jõhkraks, nn poisteraamatuks.
  - Sass Henno "Mina olin siin": *aitas mõista inimesi; näidati, kui julm võib olla noorte elu ja kuidas mul on vedanud; käsitletakse tänapäevaprobleeme*.
  - C. Brontë "Jane Eyre" – tüdrukute lemmik.
  - D. Defoe "Robinson Crusoe" – *põnev, tegevusrohke; õpetlik, pani paika väärtushinnangud*.
  - E. Bornhöhe "Vürst Gabriel ehk Pirita kloostri viimased päevad" – *põnev, seiklusrohke, huvitav peategelane, pidevalt juhtub midagi*.
- Eespool nimetatud teosed kuulusid kohustusliku kirjanduse hulka (loeti õpetaja nõudel ja vastati koolis).
- Nii õpetajad kui ka vanemad ja sõbrad-tuttavad soovitasid lugeda järgmisi õpilastele meeldinud teoseid, kuigi nendele anti ka üksikuid negatiivseid hinnanguid. A. Vallik, "Kuidas elad, Ann?" ja "Mida teha, Ann?"; H. Nõu noorsoojutud; J. K. Rowling, "Harry Potter"; "Teraviku" sarja raamatud; A. Christie ja teiste autorite kriminaallood.

Vaid 15% vastajatest on nimetanud enda leitud, vanemate või tuttavate (mõnel üksikul juhul ka õpetaja või raamatukoguhoidja) soovitusel loetud ning enamasti väga meeldinud autoreid ja teoseid. Siin on tegemist nn vaba lugemisega, mis pole seotud kohustuse ega (tavaliselt ka) hindega: Dan Browni "Da Vinci kood"; E. M. Remarque'i romaanid, näiteks "Triumfikaar", "Kolm sõpra"; P. Coelho, G. Orwelli, J. D. Salingeri, V. Nabokovi, D. Dontsova, J. Fowlesi, R. Kaugveri, B. Cartlandi teosed. Lugemisest huvitatud õpilased on neid kõrgelt hinnanud.

Teisele küsimusele (*missugune teos ei meeldinud*) jätsid mõnedki õpilased vastamata või olid seisukohal, et sellist raamatut ei olegi, millest midagi kasulikku ei olnud õppida. Valdavalt negatiivseid hinnanguid said järgmised kohustusliku kirjanduse teosed: J. Kross, "Keisri hull"; J. Liiv, "Vari"; E. Vilde, "Mahtra sõda"; W. Scott, "Ivanhohe"; E. Kippel, "Meelis"; E. Bornhöhe, "Tasuja". Nende kohta kasutati väljendeid *igav, ei huvita, ei ole minu jaoks oluline, palju kirjeldusi, segane, vanamoodne, pole midagi õpetlikku, arusaamatu keel, venib, liiga paks teos, arusaamatud tegelased ja probleemid*.

Küsitluse põhjal võib teha järelduse, et keerulised teosed saavad omaseks, kui neid tunnis oskuslikult käsitletakse, huvitavalt analüüsitakse. Seda on õpilased mitmel puhul vastustes ka rõhutanud. Samuti hindavad õpilased kõrgelt teostest saadavaid teadmisi ja eluõpetust. Kui õpilane jääb teosega üksi, talle ei anta enne lugemist suunavaid küsimusi ega käsitleta teost klassis, jääb sügavama alltekstiga teos paljudele kauges. Sageli teeb raamatu ebameeldivaks masendav sisu, ebameeldiva või mõistetamatu käitumisega peategelane.

Samas ei suuda ka lugemishuvilised õpilased 8. ja 9. klassis nautida teoseid, mis räägivad möödunud aegadest ja probleemidest keerulises, raskepärases sõnastuses. Nii nende teoste keel kui ka probleemistik ja tegelased jäävad lastele võõraks. Selliste teoste lugemisest saadav kasu (kultuuri järjepidevuse tunnetamine, kirjandusklassikaga tutvumine, kõlbliste väärtushinnangute kujundamine) ei kaalu üles kahju (lugemine on ebameeldiv tegevus). Kindlasti saaks kirjandusõpetuse eesmärke täita, tutvustades teoste ideid, probleemistikku, stiili, tähtsust ülevaate korras ning kasutades tekstinäiteid.

Muidu ei loeks üldse...

Küsimusele, kas kohustuslik kirjandus on vajalik, vastas 88% õpilastest jaatavalt. Põhjendused: *muidu ei loeks üldse ilukirjandust, avardab silmaringi, aitab parandada õigekirjaoskust, arendab sõnavara, saab eluks teadmisi ja probleemide lahendamise oskusi, on kergem kirjanikke kirjutada*. Eitavalt ei vastanud mitte keegi, 12% valis variandi "nii ja naa".

Küsimus saab esmapilgul selge ja positiivse vastuse – kohustuslik kirjandus

on vajalik. Samas on põhjendustes ka tõsine ohumärk: *muidu üldse ei loeks*. Järelikult leitakse lugemiseks aega vaid siis, kui selleks kohustatakse (kui selle eest saab hinde). Kindlasti on siin põhjuseks meelelahutusvõimaluste paljusus, aga võib ka arvata, et lugemishuvi ja -vajadus pole tekkinud või on kadunud. Kas selles on süüdi ka kohustus lugeda, eriti kui lugemine pole mitte meelelahutus, nauding, nn kerge tegevus, mida paljud noored hindavad, vaid aega ja süvenemist nõudev protsess? Vastuse võib välja lugeda nii õpilaste ettepanekutest kui ka probleemi uurinud õpetajate, kirjanike, teadlaste seisukohtadest.

Õpilaste ettepanekud

Raamatute valik peaks olema suurem; vanade iganenud teoste asemel peaks lugema tänapäevaseid teoseid noorte elust; peaks olema poiste ja tüdrukute raamatud; rohkem arvestama huvisid ja vanust; õpetaja peaks tutvustama ja soovutama uuemat kirjandust; rohkem seiklus- ja meelelahutuskirjandust. Arvati ka, et enne teose lugemist võiks teada teemat ja probleeme, ning leiti, et parem on, kui lugemisele järgneks teose suuline, mitte kirjalik analüüs. Miks siis sageli nii ei ole? Põhjusi on palju, toon välja kolm minu meelest olulisemat.

1. Raamatukogudes ei jätku tänapäevase noorsookirjanduse üht konkreetset teost kogu klassile, eriti kui klassis on 36 või rohkem õpilast.

2. Kui anda valida palju teoseid, pole neid võimalik klassis ühiselt käsitleda ja õpilane jääb teosega üks. Saab küll teha erinevaid teste, rühmatöösid, anda loomingulisi ülesandeid, aga siingi peaks suutma õpetaja juhendada ja aidata, samas ka kõiki õiglaselt hinnata. Suurtes klassides ja valikute paljususe juures kannatab sellise töö kvaliteet oluliselt. Järelikult peaksid kogu klassiga loetud raamatud ikka jääma, aga tuleks hoolega kaalutleda, missugused ja milleks. Samuti peaks emakeelt ja kirjandust saama õpetada rühmatundidena, kas või üks kord nädalas.

3. 5.–12. klassi emakeele ja kirjanduse õpetajad, kelle õppetundide andmisest üle jääva aja sisustab olulisel määral kirjandite ja muude kirjalike tööde parandamine, ei suuda paratamatult kursis olla eesti ja maailmakirjandusega selle tekkest alates tänapäevani, kogu ilmuva

laste- ja noorsookirjandusega, et soovitada just antud klassile, õpilasele sobivat teost. Jäädakse kindlate, teada-tuntud autorite juurde.

Soovitusliku kirjanduse leidmisel võiks õpetajaid ja õpilasi senisest rohkem aidata Eesti Laste- ja Noorsookirjanduse Teabekeskus. Lisaks uudisteoste nimekirjale võiks nende kodulehel olla paremate teoste sisu ja probleemide tutvustus ning soovitus (mis vanusele ja missuguste huvidega õpilasele teos sobib). Võib-olla saaks selliste soovitusnimekirjade koostamisele kaasata ka õpilasi.

Kirjandusõpetajad leiavad, et ilukirjanduse propageerimine võiks olla kõikide õpetajate ülesanne. Miks ei võiks näiteks poiste kehalise kasvatuse õpetaja soovitada poistele midagi oma lemmikirjaniku loomingust?

Soomel õpetaja Satu Mattila peab kasulikuks nn netilibrise, st virtuaalse kirjandusringi ideed. Konkreetset Internetileheküljel vestlevad õpilased loetud teose üle, jagavad oma lugejakogemust. Vestlust suunab õpetaja, kes sobival hetkel põimib vestluse ka kirjandusteoreetilisi mõisteid (1, lk 21–22).

Pühendunute vaikne rööm

Tutvustatud küsitluses sooviti teada saada, kuidas õpilased hindavad ennast kui lugejat. Siin olid vastused üllatavalt optimistlikud. Enamasti oldi enda kui lugejaga rahul. Sageli arvasid just need, kes loevad tavalisest vähem (ligikaudu 2 tundi nädalas) või rohkem (20 tundi nädalas), et peaksid rohkem lugema.

Optimistlikuma tooniga võikski lõpetada. Selleks annavad põhjust ka uurinud, mis näitavad, et õpilaste lugemishuvi ja tekstide mõistmise oskus ei ole vähenenud. Ilukirjandus ei ole kogu kirjandus, mida lapsed loevad. Aina rohkem suheldakse mitmesuguste tekstide abil ja seetõttu ei peaks nõudma kõikidelt õpilastelt võrdses matus ilukirjanduse lugemist. Näiteks soome õpetajad (soomlastelt oleme aga ikka eeskuju võtnud) on kurtnud, et lapsed loevad vähe ning mõne aasta tagune keele ja kirjanduse üheks aineks koondamine on kirjanduse tagaplaanile tõrjunud. Ometi näitab PISA-uuring (aastal 2000, 32 riiki), et soome 13–15aastaste õpilaste lugemisoskus oli parim. Uurijate arvates on selle põhjuseks muuhulgas ka paindlikud ja vaikainerohked õppekavad. Tõdetakse,

et ilukirjandust loetakse küll vähem, kuid õpilasi suunatakse lugema erinevaid tekste ning üldine lugemishuvi on kõrge.

Omapärase (lohutava?) mõttekäigu võib leida J. Vaiksoo ettekandest eesti raamatu aastale pühendatud konverentsil. Ta kinnitab, et ilukirjanduse lugejate arv küll väheneb, aga nad jäävad ikka alles nagu klassikalise muusika kuulajadki: "Lugemine ei ole tulevikus enam ränk institutsionaalne sund. Kirjandusõpetajad ei ole enam vihased kupjad või fanaatilised usulahu misjonärid, kes oma tööde põlevi silmi õpilastele peale suruvad. Lugemine on tulevikus asjasepühendatute vaikne rööm" (5).

Mida siis teha koolis?

Klassikute lugemine on kindlasti vajalik, kuid alati ei peaks tervikteost läbi lugema, et õpilased mõistaksid teose kohta eesti kultuuriloos, selle omapära ja tähtsust. Kohustusliku kirjanduse kõrval peaks olema kindlasti ka nn vaba lugemine, kuhu kuuluksid teosed, mida loetakse vastavalt soole, huvidele, arengutasemele. Võib ju arvata, et õpilane valib sel juhul meelelahutuslikud tekstid, et nii madaldub tema maitse, ta jääbki ajaviitekirjanduse lugejaks. Siiski – vägisi kirjandust armastama ei saa panna, paljud õpilased vajavad nn poolele teele vastu tulemist, et tekiks lugemisharjumus ja -huvi. Kui on kujunenud lugemisharjumus, kogetud lugemise kasulikkust ja see pole muutunud/muudetud eba-meeldivaks kohustuseks, võib vanemates klassides käsitleda tõsisemaid klassikateoseid – ning loota, et praegune koolilaps oskab vähem kiirel eluperioodil ilukirjandust tõeliselt nautida.

Kirjandus

1. Mattila, S. Raamat sahtlis, vestlus netis. Haridus, 2005, 9.
2. Mägi, K. Kirjandusõpetus ja lugemine. Õpetajate Leht, 8.11.2002.
3. Nõu, H. Kõietantsija ehk Kuidas saab Eesti õpetaja kasutada Rootsi kogemusi. Õpetajate Leht, 24.01.2003.
4. Rikama, J. Lukion kirjallisuudenopetus 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa: oppetajien arviointien valossa. Helsinki, 2004.
5. Vaiksoo, J. Lugemise tulevik – valgustusaja taassünd. – Kloostri Internetini. Toimetanud T. Tender. Tartu, 2001.